Gemeente Amsterdam

Beschrijving van Danie Theronstraat 2 (Buurthuis Transvaal)
Datum: 7 februari 2018
Auteur: Inger Groeneveld
Bezoekdatum:24 januari 2018

Architect: Dienst Volkshuisvesting Amsterdam (Pi de Bruijn en Ruud Snikkenburg)
Ontwerpjaar: 1969-1973
Bouwjaar: 1973-1975

Opmerking
Deze beschrijving is door Monumenten en Archeologie gemaakt in het kader van de aanwijzingsprocedure tot gemeentelijk monument. Het interieur is slechts gedeeltelijk bezocht. De volgende ruimten zijn bekeken: alle verkeersruimten van de begane grond, eerste en tweede verdieping, de verblijfsruimten op de begane grond, de meest noordelijke verblijfsruimten op de eerste verdieping, de gymzaal en de noordwestelijke verblijfsruimte op de tweede verdieping. Het interieur van andere delen van het complex is niet bekeken en niet bij de beoordeling betrokken. Mogelijk is er nog sprake van een monumentwaardige indeling en/of interieurelementen.

Stedenbouwkundige context
Buurthuis Transvaal (1973-1975) is gelegen in de Transvaalbuurt in een uit het interbellum daterend wijkje tussen het spoortracé Amsterdam-Utrecht en de Krugerstraat/Afrikanerplein. Het buurthuis is als poort over de Danie Theronstraat heen gebouwd aan de T-kruising met de Ben Viljoenstraat, op de plek waar voorheen een poortvorming appartementencomplex uit 1926 heeft gestaan. De noordgevel staat op de rooilijn van de Ben Viljoenstraat. Aan de zuidzijde, in de Danie Theronstraat sluit het buurthuis met zijn hoogtematen aan op nog uit 1926 stammende naastgelegen bebouwing. De totale hoogte van het buurthuis is in lijn met de straatwand en het betonskelet van de zijbeuken van het buurthuis sluit visueel aan op de muurdammen van de buren. Als poortgebouw en in zijn architectonische geleding, vormt het buurthuis een 'antwoord' op de trapsgewijze vernauwing van het andere eind van de Danie Theronstraat.

Gebouwtype en bouwgeschiedenis in hoofdlijnen
Het poortvormige Buurthuis Transvaal is in opdracht van de stad Amsterdam gebouwd als sociaal-cultureel centrum (ontworpen 1969-1970).
Het gebouw bestaat uit een in plattegrond U-vormig, twee verdiepingen tellend bouwvolume dat als poort over de Danie Theronstraat heen gebouwd is, waardoor het gebouw een oostvleugel, middendeel en een westvleugel heeft. Het middendeel van de U-vorm wordt aan de zuidzijde bepaald door een rechthoekig bouwvolume van dubbele hoogte op de tweede verdieping, dat een gymzaal bevat. Aan de noordzijde (Ben Viljoenstraat) is de U-vorm ter hoogte van de tweede verdieping 'dichtgezet' met een transparante zaagtand-overkapping.
Het door Pi de Bruijn en Ruud Snikkenburg ontworpen gebouw wordt bepaald door een conceptueel gebruik van materiaal en kleurstelling, en flexibel indeelbare verblijfsruimten.
Het buurthuis kreeg op de begane grond aan de oostzijde een geheel raamloze jongerensoos en een crèche, aan de westzijde een koffiebar en ontmoetingsruimte. Op de verdieping waren activiteitenruimtes en een bibliotheek gepland en op de tweede verdieping kwam een gymzaal met kleedkamers, een 'wasinrichting' (met sauna), sociëteit en een handenarbeidlokaal.
Het openbare karakter van het gebouw kwam in de architectuur tot uitdrukking door rondom de onderdoorgang zoveel mogelijk glas toe te passen, en ook in het interieur in de materiaalkeuze te refereren aan buitenmateriaal, het grid van tegels, schoon metselwerk etcetera.

Het gebouw werd eind 1975 in gebruik genomen.
Alhoewel een aantal verblijfsruimten in de loop der tijd van deelfunctie zijn gewijzigd en op een aantal plekken het oorspronkelijk kale muurwerk en plafonds zijn gewit, is het concept van het interieur heel duidelijk behouden, mede doordat bijna overal de geleiding van de systeemwanden en –plafonds behouden zijn gebleven evenals de conceptuele toepassing van 'buitenmaterialen' en kleurstelling van blauw, geel en rood.
Ergens vóór 1985 zijn het oorspronkelijk kale betonskelet evenals het metselwerk op de begane grond van een verflaag voorzien.
De voorheen blinde jongerenruimte 'Pondok' op de begane grond heeft in 1987-1988 en 1995 ramen gekregen. Ook is het interieur van Pondok in 1995 verbouwd. Tevens is toen het interieur van de bibliotheek op de eerste verdieping ingrijpend verbouwd ten behoeve van een functiewijziging. Daarbij zijn ook extra toiletten aangebracht.
In 2005 is de oorspronkelijke ingang in de oostgevel van de westelijke vleugel vervangen door een pui met automatische schuifdeuren.
Na 1985 is een karakteristieke ronde houten schutting op het dak van de westvleugel verwijderd.

Architectonische verschijningsvorm
Exterieur
Het poortvormige buurthuis Transvaal bestaat in structurele en architectonische zin uit drie hoofdbestanddelen: twee gebouwdelen aan weerszijden van de Danie Theronstraat en een straat overbruggend middendeel. Dit middendeel wordt gekenmerkt door een transparante golfplaten zaagtandoverkapping aan de Ben Viljoenstraat, twee boven elkaar gelegen overbruggende verbindingsgangen in het midden en tenslotte aan de zuidzijde een door glasblokwanden gekarakteriseerde, overbruggende gymzaal die uitkijkt over de Danie Theronstraat.
De twee zijvleugels aan weerszijden van de Danie Theronstraat, die elk twee verdiepingen hebben, bestaan uit een in de gevels zichtbaar betonskelet, dat is ingevuld met glaspuien met blauwe aluminium kozijnen of met durox muurwerk. Een bijzonderheid van dit betonskelet is dat deze plaatselijk uitkraagt. Dit gebeurt zijwaarts in de gevel aan de Ben Viljoenstraat en het gebeurt zij- en voorwaarts in de zuidgevel aan de Danie Theronstraat. Deze uitkragingen aan weerszijden zijn ongeveer éénderde travee breed. Onder deze uitkragingen, zijn poortjes naar binnenplaatsen en een enkele nooduitgang ondergebracht.

De in de rooilijn staande rechthoekige noordgevel aan de Ben Viljoenstraat weerspiegelt de drieledigheid van het gebouw. In het midden wordt ter hoogte van de tweede verdieping het overbruggend element gevormd door een tot de kapconstructie behorende golfbeplating. De oostelijke vleugel van het buurthuis is aan deze noordzijde rechthoekig en heeft ter plaatse van de jongerenruimte voornamelijk durox muurwerk, met uitzondering van een nooduitgang in de oostelijke travee, een niet-oorspronkelijke pui (1995) en drie kleine ramen aan de poortzijde (1987-1988). De begane grond en eerste verdieping van de westelijke vleugel van het buurthuis zijn naar de poort toe afgeschuind, waarbij een vrijstaande pilaar de rechthoekige tweede verdieping ondersteunt.
De poort wordt in het midden gevormd door twee boven elkaar gelegen verbindingsgangen met verdiepingshoge glazen puien op de eerste en tweede verdieping. Tegen deze overbruggende gangen in de hoek van de westelijke vleugel staat een betonnen trappenhuis met verticaal gepronconceerde glaspuien. Zowel de stalen constructieve elementen van de overkapping als de overbruggende gang, als de puien van de gangen en het trappenhuis hebben een gele kleurstelling. De toegangsdeuren van het gebouw, die aan weerszijde van de poort onder de overbruggende verbindingsgang gelegen zijn, hebben een rode kleur.
Aan de zuidzijde, de Danie Theronstraatzijde, wordt de gevel gedomineerd door de zeven traveeën brede, in glasblokken opgetrokken gymzaal op de tweede verdieping van het middendeel, welke symmetrisch rust op de twee zijvleugels. De hoge gymzaal met de daaronder gelegen delen van de zijvleugels wijken iets terug, terwijl de op de omringende bebouwing aansluitende hoekjes van de lagere zijvleugels juist uitkragen.
De gevel van de gymzaal wordt ter plaatse van de drie middelste traveeën onderbroken door een halfhoge driedelige glaspui met blauwe kozijnen. De traveeën aan weerszijde daarvan worden over de

volle hoogte verstevigd door diagonaal gekruiste stalen trekstangen. Aan deze zuidgevel van de gymzaal, tussen de overkragende buitenste traveeën van de zuidgevel, hangt tevens een verzinkt stalen loopbrug met een roostervloer.
De oost- en westgevel van het gebouw kijken uit op de plaatsjes van het buurthuis en de binnentuinen van de aangrenzende bebouwing. De oostgevel heeft als bijzonderheid muurwerk van glasblokken in de travee van het trappenhuis, terwijl de westgevel als bijzonderheid heeft dat deze op de begane grond geheel blind is, maar op de eerste verdieping juist geheel is ingevuld met glaspuien.
Alle daken van het buurthuis, afgezien van de genoemde zaagtandoverkapping, zijn plat en met bitumen gedekt. Boven de verbindingsgang van de tweede verdieping zijn glasblokken in het betonnen dak verwerkt. Rondom de liftschacht heeft de westelijke vleugel een vierkant dakopbouwtje ten behoeve van de lift en de daktoegang.

Interieur
Het interieur van buurthuis Transvaal wordt gekenmerkt door de materialen die ook in het exterieur gebruikt zijn (beton, duroxblokken, glaspuien en glasblokken, in primaire kleuren geschilderd aluminium en staal) of die om functionele redenen zijn aangebracht (tegels in utilitaire ruimten, houten parket met speelveldbelijning als gymzaalvloer).
Terwijl een aantal gebruiksruimten in hun nadere afwerking niet meer in oorspronkelijke staat verkeren, is de hoofdopzet van het interieur behouden gebleven. Zo is in de bezochte verblijfsruimten de oorspronkelijke railgeleiding van een flexibel wanden- en plafondsysteem nog aanwezig. Ook zijn de gymzaal op de tweede verdieping en de meeste verkeersruimten in oorspronkelijke staat en kleurstelling (afgezien van het witten van betonnen delen).
Behalve in de gymzaal zijn ook glasblokken toegepast in de pui van het trappenhuis van de oostvleugel en rondom de liftschacht. Ook bevatten de betonnen gangvloeren van het middendeel glasblokken.
Vermeldenswaardig is daarnaast het op veel plekken behouden gebleven conceptuele primaire kleurgebruik.
De voormalige jongerenruimte op de begane grond van de oostvleugel is in zijn interieurafwerking hoofdzakelijk het resultaat van een verbouwing uit 1995.
In de ontmoetingsruimte op de begane grond van de westvleugel hebben de paddenstoelvormige pilaren van het gebouw een glasmozaïekbekleding uit de eerste decennia van de eenentwintigste eeuw.

Cultuurhistorische context
Het Buurthuis Transvaal in de Danie Theronstraat is een belichaming van de naoorlogse sociale geschiedenis van de Transvaalbuurt.
Vanwege de wegvoering van de meeste Joodse inwoners van de Transvaalwijk tijdens de Duitse bezetting, werd de ontredderde en door houtroof flink gehavende wijk in de naoorlogse jaren gekenmerkt door leegstand en verkrotting. De wijk werd vervolgens ook bevolkt door sociaal zwakkeren die uit andere wijken wegens saneringen waren overgeplaatst en door nieuwkomers zoals Surinamers en gastarbeiders. De relatief slechte woonomstandigheden en het gebrek aan saamhorigheid leidden tot spanningen in de wijk.
Om sociale verbinding te bevorderen gaf de gemeente Amsterdam opdracht tot de stichting van een buurtcentrum, waarin diverse sociale voorzieningen ondergebracht zouden worden. Het gebouw kon zo tegelijk een plek zijn voor ontmoeting tussen de buurtbewoners en een uitvalsbasis voor sociaal werkers.
In 1969 kregen medewerkers Pi de Bruijn en Ruud Snikkenburg van de gemeentelijke Dienst Volkshuisvesting de opdracht voor een eerste schetsontwerp. De sloop van een bouwvallig poortvormig woningcomplex uit 1926 vond alvast plaats in 1969-1970. Vervolgens liep het bouwproces vertraging op door onduidelijkheid wie nu precies de opdrachtgever van het project was.
Op 25 mei 1972 ging de gemeenteraad akkoord met het definitieve plan.
Aanvankelijk was het de bedoeling om de straat ter plaatse van het gebouw voor verkeer af te sluiten en een beschut speelplein te realiseren, wat de golfplaten overkapping verklaart. Echter van deze volledige afsluiting van de straat is in een later stadium op verzoek van bewoners afgezien.
Het gebouw werd op 9 december 1975 officieel geopend en is sindsdien nooit van hoofdfunctie gewijzigd. Wel hebben verschuivingen van subfuncties binnen het interieur plaatsgevonden.

Buurthuis Transvaal is een zeer vroeg, zo niet hét vroegste werk van Pi de Bruijn (Losser, 1942), een inmiddels zeer bekende architect, onderscheiden met vele (internationale) prijzen. Pi de Bruijn was na zijn studie Bouwkunde aan de TU Delft (1967) tot 1978 werkzaam voor de Dienst Volkshuisvesting van de gemeente Amsterdam. Pi de Bruijn heeft daarna landelijk en internationaal naam gemaakt met projecten als de Tweede Kamer (1978-1992) en als stedenbouwkundige en supervisor van de wederopbouw van het vuurwerkrampgebied in Enschede. Ontwerpen van Pi de Bruijn in Amsterdam betreffen onder andere de uitbreiding van het Concertgebouw (1984-1988), de Kalvertoren (1992) en recent de wolkenkrabbers aan de Zuid-As genaamd Amsterdam Symphony (2006-2009)
In zijn eerste ontwerp, dit buurthuis, is de dan meest actuele stand van het (inter)nationale architectuurdebat afleesbaar, over de vraag, in hoeverre architectuur het voertuig moet zijn voor maatschappelijke theorieën of een in zijn eigen opgave besloten object, dat vanuit aloude architectonische principes (functionaliteit, constructie, schoonheid) vormgegeven is. Terwijl het buurthuis in zijn typologie als poortgebouw en in zijn maatvoering aansluit op de omringende bebouwing is het in stilistische zin bewust eigentijds vormgegeven. Dit is een van de redenen geweest waarom dit ontwerp van Pi de Bruijn en Ruud Snikkenburg in 1978 onderscheiden is met de Merkelbachprijs.
Het Buurthuis Transvaal lijkt enerzijds de invloed te tonen van een maatschappelijk begaan architect als Herman Hertzberger met zijn ideeën over het 'tussen' (een ambigue overgang tussen buitenruimte en binnenruimte) en anderzijds het 'onaf' afleveren van gebouwen, in de hoop dat mensen zich het gebouw toe-eigenen. Deze aspecten komen sterk naar voren in het gebruik van ruwe materialen in het interieur, het systeem van de flexibele wanden, maar ook in de wijze waarop de overkapping en poort buiten tot binnen lijkt te maken. Anderzijds is in het ontwerp een internationale tendens afleesbaar, in stilistische zin terug te keren naar een constructivistisch modernisme van het interbellum. Dit uit zich vooral in de samengestelde constructie en vormgeving van het over de Danie Theronstraat heen gebouwde middendeel van het buurthuis, in het bijzonder de gymzaal die volgens De Bruijn zelf 'bepaald omwille van de schoonheid zo ontworpen' was, in weerwil van het voorspelbare negatieve effect van zoveel glas op het binnenklimaat. Het ontwerp lijkt geïnspireerd te zijn geweest door de glasblokkengevels van het *Maison de Verre* in Parijs (Bernard Bijvoet en Pierre Chareau, 1928-1932).
De primaire kleurstelling van de raam- en deurpartijen is als een neo-constructivistische verwijzing naar De Stijl te lezen en heeft zowel aan de buitenzijde en in het interieur een duidelijke formele, vastgestelde verdeling: blauw als basiskleur voor de puien, het 'gezellige' geel voor de puien en staalconstructies van de verkeersruimten en overkapping in de poort en in het interieur ook als kleur voor radiatoren. De signaalkleur rood is toegepast voor de deuren tussen trappenhuizen en de centrale gangen, en zodoende dus ook voor de hoofdtoegangsdeuren in de poort.
De Bruijn zei in 1981 over het ontwerp en de primaire kleurstelling van het buurthuis: 'Ik was toen bedolven onder de somberheid die in dit land [...] heerste. Al dat grauwe, al dat saaie... bij het buurtcentrum dacht ik, nu krijg ik de kans, nu sla ik spijkerhard toe. Ik denk dat iedereen die begint te bouwen eerst eens die dingen wil maken die hem tot dan toe hebben gebiologeerd. Duikers Zonnestraal, Le Corbusier, De Stijl. Je moet kijken of je dat allemaal zelf ook kunt. Alles wat je hebt vergaard van je af ontwerpen.'

Conclusie / concept registeromschrijving
Het Buurthuis Transvaal, Danie Theronstraat 2, is van bijzondere architectuurhistorische waarde. Het is voor zover bekend het vroegste werk van de gerenommeerde architect Pi de Bruijn, die dit buurthuis samen met Ruud Snikkenburg heeft ontworpen en het is in architectuurhistorisch opzicht een waardevol gebouw vanwege de voor die tijd zeer actuele en vooruitstrevende wijze waarop het zowel in zijn concept als vormgeving uiting geeft aan het architectuurdebat van dat moment. Het grotendeels gaaf bewaard gebleven gebouw is een vroege, experimentele vooraankondiging van het nieuwe elan in de Nederlandse architectuur na het Structuralisme. De architectonische kwaliteit toont zich niet alleen in de conceptuele vormgeving van de architectuur en de kleurstelling van het exterieur en interieur als geheel, maar ook in de schoonheid en gaafheid van de gymzaal in het bijzonder. Daarmee is dit gebouw niet alleen van architectuurhistorische waarde maar ook van interieurhistorische waarde.
Het gebouw is tevens van cultuurhistorische waarde als ontmoetingscentrum en uitvalsbasis voor opbouwwerk, welke functie het gebouw sinds de opening in december 1975 altijd heeft vervuld.

Daarnaast heeft het gebouw enige stedenbouwkundige waarde, met name doordat het buurthuis de Danie Theronstraat op een originele en fraaie wijze optisch afsluit met een beeldbepalende architectuur, die een tegenwicht vormt voor de architectonische beëindiging van de straatwand aan het andere eind van de Danie Theronstraat.
Buurthuis Transvaal is onderscheiden met de Merkelbachprijs (1978).

Bronnen en literatuur

De Architecten Cie en Crimson, *Profession Architect: de Architecten Cie,* Rotterdam 2002.
Pi de Bruijn, 'Een buurtcentrum voor de Amsterdamse Transvaalbuurt', *Wonen-TA/BK* 20 (1976), 5-15.
P. Groenendijk en P. Vollaard, *Gids voor moderne architectuur in Nederland / Guide to modern architecture in The Netherlands*, Rotterdam 1998, 194 (nr. G79)
Hilde de Haan en Ids Haagsma. *Wie is er bang voor nieuwbouw… Confrontatie met Nederlandse architecten*, Zwolle 1981, 99-104
M. Kruidenier, *Waardestelling Buurtcentrum Transvaal. Danie Theronstraat 2, Amsterdam*, Nijmegen 2017 (Waardestelling in opdracht van Erfgoedvereniging Heemschut, pdf)
[s.n.], 'Wijkgebouw in Transvaalbuurt', *De Waarheid,* 26 mei 1972, 7
[s.n.], 'Transvaalbuurt', *Het Parool,* 2 -12-1975, 2
[s.n.] 'Nieuw buurthuis in zorgen', *Het Parool*, 24-03-1976, 7

Beeldmateriaal

Buurthuis Transvaal rondom oplevering, Ben Viljoenstraat-zijde. Foto circa oktober 1975, archief van de Gemeentelijke Dienst Volkshuisvesting.

Buurthuis Transvaal rondom oplevering, gezien vanuit de Danie Theronstraat. Foto door Arsath Ro'is, Fotodienst Stadsarchief Amsterdam, september 1975.

Buurthuis Transvaal rondom oplevering, gezien vanuit de Ben Viljoenstraat. Foto door Arsath Ro'is, Fotodienst Stadsarchief Amsterdam, september 1975.

Buurthuis Transvaal na enige jaren 'gedecoreerd'. Foto Door Arsath Ro'is, Fotodienst Stadsarchief Amsterdam, januari 1985.

De rol van Buurthuis Transvaal in de sociale opbouw van de naoorlogse Transvaalbuurt: een voorbeeld: Wedstrijd *electric boogie* in de gymzaal, 14 oktober 1983. Foto Collectie Amsterdams Stadsblad, Stadsarchief Amsterdam.

Noordgevel aan de Ben Viljoenstraat, oostvleugel.
Deze en hierna volgende foto's door Inger Groeneveld, Monumenten en Archeologie,7 februari 2018.

Noordgevel aan de Ben Viljoenstraat, westvleugel met afgeschuinde hoek.

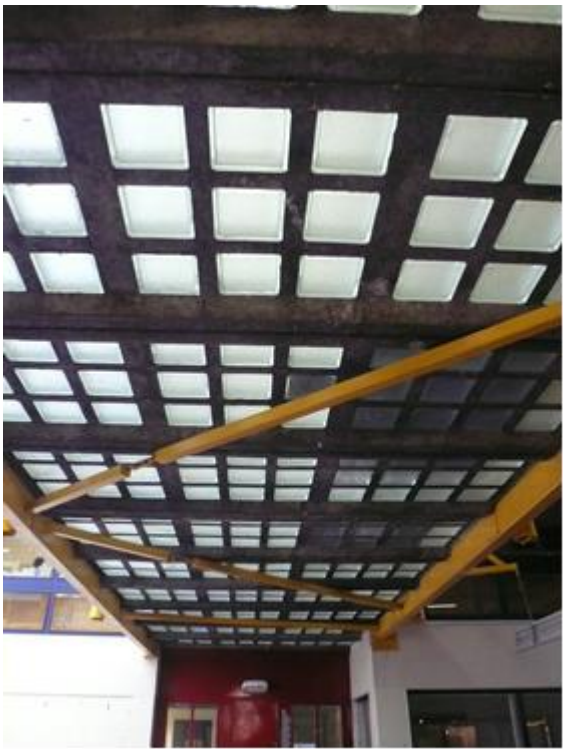

Drie foto's met details van het middendeel: trappenhuis, glasblokkenvloer van de verbindingsgang en golfplaten zaagtandkap. Zichtbaar is de oorspronkelijke kleurstelling in blauw (principekleur voor kozijnen), geel (staalconstructies en kozijnwerk van de verbindingsgangen, trap en kap) en rood (toegangsdeuren).

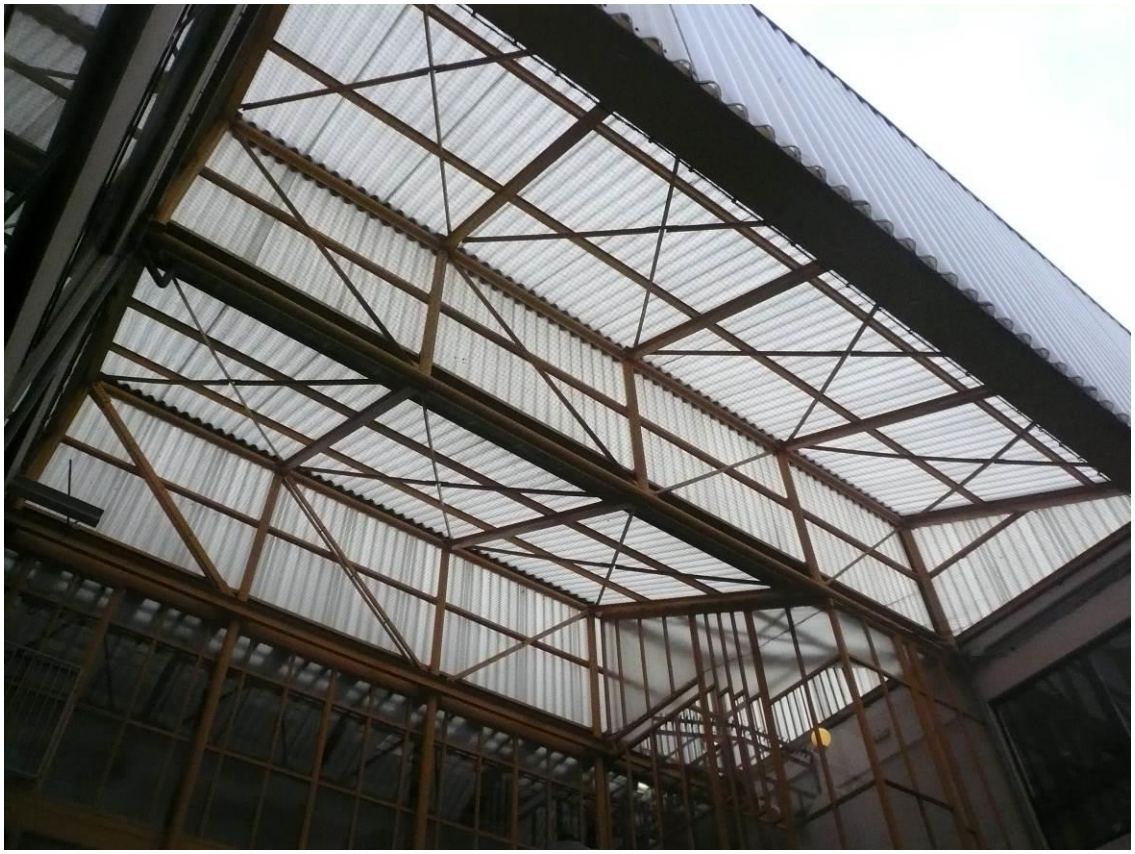

Oostgevel aan binnentuinen, met kenmerkende constructie, overkraging waaronder toegangspoortje en basiskleur blauw voor de puien.

Glasblokken in de oostgevel ter plaatse van het trappenhuis. Glasblokken rondom liftschacht van de westvleugel.

Zuidgevel aan de Danie Theronstraat met markante, overbruggende gymzaal op de tweede verdieping. De hoogte van de gymzaal is uitgelijnd op de hoogte van de straatgevels.

De aansluiting van de zijvleugels van het buurthuis op de naastgelegen bebouwing, uitgelijnd op de muurdammen. Het heeft aan weerszijde een uitkraging, die als het ware een 'antwoord' is op de bebouwing aan het andere eind van de straat.

Interieur gymzaal op de tweede verdieping

De middengang op de tweede verdieping staat in open verbinding met de gymzaal. Zie ook hier de glasblokken in de vloeren en plafonds en de kleurstellling van de puien en de toegangsdeuren.

Plattegrond anno 2018